

**ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА;
ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ**

УДК 340.132:81.27:37.0(94)(477)
DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.3-2.1>

ГАВРЕЦЬКА М.Й.

**ПРАВОВИЙ РЕЖИМ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У СФЕРІ ОСВІТИ
В ЗАКОНОДАВЧИХ АКТАХ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ**

**LEGAL REGIME OF THE UKRAINIAN LANGUAGE IN THE EDUCATION SECTOR
UNDER THE LEGISLATIVE ACTS OF THE SECOND POLISH REPUBLIC**

Актуальність статті полягає в тому, що правове становище українців Східної Галичини у складі Другої Речі Посполитої було досить складним і напруженим. З моменту польської окупації східно-галицьких земель, основною проблемою стало визначення правового статусу українського населення, яке, на відміну від інших національних меншин, відзначалося високим рівнем національної свідомості і прагненням до політичного та національного відродження. Правові норми Версальського договору 1919 р. та Конституції Польщі 1921 р., які гарантували всім національностям розвиток власної мови не відповідали в дійсності асиміляційній політиці Другої Речі Посполитої. В умовах антиукраїнської політики Другої Речі Посполитої польську мову було визнано єдиною державною мовою в усіх сферах суспільного життя, зокрема й у сфері освіти. В статті розглянуто питання законодавчого закріплення правового режиму української мови в нормативно-правових актах Другої Речі Посполитої у сфері освіти, зокрема в освітніх закладах Східної Галичини. Наголошено, що питання мови в освіті завжди було актуальним для українців Східної Галичини під час її перебування у складі Австрії, Австро-Угорщини та Західноукраїнської Народної Республіки і не залишилося поза увагою у Другій Речі Посполитій. З'ясовано, що створена в період існування Західноукраїнської Народної Республіки система українських освітніх закладів піддавалась централізації і полонізації. Централізація здійснювалась шляхом ліквідації впливу громадських організацій на шкільну адміністрацію, запровадження обов'язкового вивчення польської мови та викладання польською мовою, при одночасному зменшенні навчальних дисциплін, які викладалися українською, заміни українських вчителів поляками, які не володіли українською. Зроблено висновок, що реалізація мовних прав українців, гарантованих Березневою Конституцією 1921 р. та мовним законом від 31 липня 1924 р. через колонізаційну політику, яка здійснювалась польською владою щодо українського населення не забезпечувалася. Незважаючи на положення законодавчих актів, які гарантували використання української мови в сфері освіти в дійсності були нормами декларативного характеру.

Ключові слова: *Друга Річ Посполита, мова викладання, українське шкільництво, шкільний плебісцит.*

The relevance of the article is that the legal position of Ukrainians in Eastern Galicia as part of the Second Commonwealth was quite complex and tense. Since the Polish occupation of the eastern Galician lands, the main problem has been determining the legal status of the Ukrainian population, which, unlike other national minorities, has a

high level of national consciousness and a desire for political and national revival. The legal norms of the Treaty of Versailles of 1919 and the Constitution of Poland of 1921, which guaranteed the development of their own language to all nationalities, did not in fact correspond to the assimilation policy of the Second Commonwealth. In the conditions of the anti-Ukrainian policy of the Second Commonwealth, the Polish language was recognized as the only state language in all spheres of public life, including education. The article considers the issue of legislative consolidation of the legal regime of the Ukrainian language in the normative legal acts of the Second Commonwealth in the field of education, in particular in educational institutions of Eastern Galicia. It is emphasized that the issue of language in education has always been relevant for Ukrainians in Eastern Galicia during its stay in Austria, Austria-Hungary and the Western Ukrainian People's Republic and has not gone unnoticed in the Second Commonwealth. It was found that the system of Ukrainian educational institutions created during the existence of the Western Ukrainian People's Republic was subject to centralization and Polonization. Centralization was carried out by eliminating the influence of public organizations on the school administration, introducing compulsory study of the Polish language and teaching in Polish, while reducing the subjects taught in Ukrainian, replacing Ukrainian teachers with Poles who did not speak Ukrainian. It is concluded that the realization of the language rights of Ukrainians guaranteed by the March Constitution of 1921 and the language law of July 31, 1924 was not ensured due to the colonization policy pursued by the Polish authorities towards the Ukrainian population. Despite the provisions of legislation that guaranteed the use of the Ukrainian language in education, they were in fact declarative norms.

Key words: *Second Polish Republic, language of instruction, Ukrainian schooling, school plebiscite.*

Вступ. Правове становище українців Східної Галичини у складі Другої Речі Посполитої було досить складним і напруженим. З моменту польської окупації східно-галицьких земель, основною проблемою стало визначення правового статусу українського населення, яке, на відміну від інших національних меншин, відзначалося високим рівнем національної свідомості і прагненням до політичного та національного відродження. Правові норми Версальського договору 1919 р. та Конституції Польщі 1921 р., які гарантували всім національностям розвиток власної мови не відповідали в дійсності асиміляційній політиці Другої Речі Посполитої. В умовах анти-української політики Другої Речі Посполитої польську мову було визнано єдиною державною мовою в усіх сферах суспільного життя, зокрема й у сфері освіти.

Деякі аспекти досліджуваного питання знайшли своє відображення в наукових працях В. Великановича, І. Гловацького, Р. Скакун, О. Юхимюк та ін.

Метою статті є дослідження правового режиму української мови у сфері освіти на теренах Східної Галичини за законодавчими актами Другої Речі Посполитої.

Результати дослідження. Питання мови в освіті завжди було актуальним для українців Східної Галичини під час її перебування у складі Австрії, Австро-Угорщини та Західноукраїнської Народної Республіки і не залишилося поза увагою у Другій Речі Посполитій. Правові гарантії мовних прав національних меншин, у тому числі й українців, базувалися на положеннях міжнародних договорів, укладених Польщею з країнами-союзниками, зокрема норми Версальського договору [10], Конституції Польщі 1921 р. [11] та законодавчим актом від 31 липня 1924 р. «Щодо деяких постанов про організацію шкільництва» [12].

У звіті Кураторії Львівського шкільного округу за 1921 р. про кількість шкіл у Другій Речі Посполитій подаються дані станом на 1 липня 1921 р., зокрема: школи з польською мовою викладання знаходяться у 84 повітах, а з українською мовою – в 62 повітах, з яких 53 припадають на східну частину краю (округ Вищого крайового Суду у Львові), а 9 – на західну частину. В 9 західних повітах діє 115 українських шкіл. Інакша ситуація в 53 східних повітах, де населення є змішаним. У містах і містечках, де проживає поляків більше, ніж українців, переважають школи з польською мовою, а по селах – з українською мовою викладання. В польських школах навчаються українські учні, а в українських – польські. З тієї причини у всіх початкових школах у тій частині краю дві мови крайові є обов'язковими предметами навчання, для того щоб молодь двох національностей мала можливість вивчати свою рідну мову. За-

галою у 53 повітах переважають школи з українською мовою навчання: загальна кількість шкіл – 3 910, з них українською мовою навчання – 2 510, з польською – 1 382. У процентному відношенні кількість шкіл з українською мовою викладання становить: 90-100% – в трьох повітах: Долина, Снятин, Турка; 80-90% – в 10 повітах: Богородчани, Городенка, Калуш, Косів, Печеніжин, Рогатин, Стрий, Заліщики, Збо рів, Жидачів; 70-80% – в 16 повітах: Бібрка, Борщів, Броди, Дрогобич, Яворів, Кам'янка, Коломия, Надвірна, Перемишляни, Рава, Самбір, Сокаль, Станіслав, Старий Самбір, Тлумач, Золків; 60-70% – в 8 повітах; 50-60% – в 10 повітах; 40-50% – в 1 повіті; 30-40% – в 3 повітах; 20-30% – у решті повітах. Порівнюючи цифри в процентному відношенні двох національностей в зазначених повітах зауважено, що відсоток шкіл переважає на користь однієї національності, ніж іншої. До прикладу: в Снятинському повіті українська національність становить 80%, а польська – 20%, процент українських шкіл – 90%; в Заліщицькому – поляки – 29%, українці – 71%, українських шкіл – 82%; в Чортківському – поляки – 31%, українці – 69%, українських шкіл – 53%. У підсумку зазначалося, що цифри прикладів свідчать про те, що на території колишньої Східної Галичини не може в даних умовах існувати школа виключно однієї національності [4, арк. 22-24].

Трансформація правового режиму української мови в освітніх закладах Другої Речі Посполитої, як зазначив О. Субтельний, стала результатом українсько-польської конфронтації. Якщо українці бажали, щоб шкільна освіта сприяла розвитку національної свідомості й культури українського населення, то поляки сподівалися, що система шкільної освіти виховуватиме з українців відданих громадян Польської держави [8, с. 379].

Для реалізації асиміляційної політики, зокрема в сфері освіти, польським урядом 31 липня 1924 р. був прийнятий закон «Щодо деяких постанов про організацію шкільництва», який визначив освітню політику в Другій Речі Посполитій. Закріплені в шкільному законі мовні права українського населення в навчальних закладах Східної Галичини, які ґрунтувалися б на проголошених принципах «примирення та возз'єднання для гармонійного співіснування, в першу чергу, поляків та українців, створення для цієї мети загальної школи, яка б виховала добрих громадян польської держави на основі їх взаємної поваги до національних властивостей», в дійсності, з польської сторони, виявилися лишень деклараціями, й не були нічим гарантовані.

Так, у Законі «Щодо деяких постанов про організацію шкільництва» від 31 липня 1924 р. зазначалося: «Шкільний устрій є єдиним для цілої держави. Законодавство про школи всіх типів приймається Сеймом і Сенатом, за винятком справ, які належать, згідно з державними законами, до компетенції органів самоврядування. Приватні школи для дітей української, білоруської і литовської національностей, так як для дітей всіх інших непольських національностей в Речі Посполитій з матірною мовою викладання, можуть утворюватися на тих самих підставах, що й приватні школи з польською мовою викладання. В межах воєводств: Львівського, Станіславського, Тернопільського, Волинського, Поліського, Новгородського, Віленського та повітів Гродзинського і Волковинського воєводства Білостоцького, діють наступні принципи організації шкільництва (арт. 1). Основним типом державної школи на теренах зазначених в арт. 1, відповідно до принципу примирення та возз'єднання для гармонійного співіснування національно змішаним населенням польських територій, а не їх розподілу є загальна школа, яка виховуватиме добрих громадян держави дітей польської та непольської національностей у взаємній повазі національних властивостей (арт. 2). У державних загальних школах, розташованих у громадах, які становили 25% української, білоруської чи литовської народності, на вимогу родичів 40 дітей шкільного віку української, білоруської чи литовської національності, які належали до одного шкільного округу, забезпечувалося навчання рідною мовою. Якщо в окремому шкільному окрузі не було 40 дітей шкільного віку, родичі яких бажали б навчання дітей рідною мовою українців, білорусів чи литовців – тоді мовою викладання в школі була державна мова, тобто польська; якщо в окремому шкільному окрузі родичі бажали, щоб їхні діти навчалися українською, білоруською чи литовською мовами, але поруч із цим, принаймні, було 20 дітей, родичі яких бажали навчати їх державною мовою, то навчання мало бути двомовним, де половина годин залишалася для навчання українською, білоруською чи литовською мовами. Якщо в окремому шкільному окрузі не було 20 дітей, родичі яких бажали, щоб навчання здійснювалося державною мовою, то мовою викладання в школі була українська, білоруська чи литовська, якщо в одному шкільному окрузі існують окремо школи із польською мовою викладання і з українською мовою викладання, то по мірі можливості вони мали об'єднуватися в одну загальну двомовну школу (арт. 3). В загальних 1, 2 і 3-класових школах як приватних, так і державних, з непольською мовою викладання, обов'язковим було вивчення державної мови. В загальних 4, 5, 6 і 7-класних школах

як приватних, так і державних з непольською мовою викладання, обов'язковим було вивчення державної мови, польської історії та науки про тогочасну Польщу польською мовою, що мало забезпечити достатні знання для переходу учнів на навчання до середніх загальнонаціональних шкіл із польською мовою викладання, а також до двомовних шкіл такого типу (арт. 4). Новостворені державні учительські семінарії в межах воєводств: Львівського, Станіславівського, Тернопільського, Волинського, Поліського, Новоградського і Віленського, мали бути двомовними: польсько-українськими та відповідно польсько-білоруськими (арт. 5). На офіційну вимогу родичів 150 учнів української чи білоруської народності, які відвідували середні загальнонаціональні школи з польською мовою викладання одного повіту чи адміністративно-відокремленого міста, забезпечувалося навчання їх рідною мовою, створювалася двомовна державна загальнонаціональна школа в одному з навколишніх повітів. Якщо в тій самій місцевості існувала загальнонаціональна середня школа виключно з польською чи з українською мовою викладання, то їх, по можливості, об'єднували в одну загальнонаціональну двомовну школу (арт. 6). В загальнонаціональних середніх школах як приватних, так і державних з непольською мовою викладання обов'язковим було вивчення польської мови і літератури, історії та географії разом з наукою тогочасної Польщі польською мовою (арт. 7). В державних професійних школах за бажанням родичів учнів української та білоруської народності в кількості 40% всіх учнів даної школи, навчання здійснювалося двома мовами – польською та українською або польською та білоруською. Якщо такого бажання батьків не було виявлено, то навчання здійснювалося державною мовою (арт. 8). Відносно шкіл, які створювалися та утримувалися органами самоврядування з податків, оплачених населенням даного самоврядного округу, зазначалося, що якщо це були загальнонаціональні професійні, спеціальні чи середні школи, то на них поширювалися постанови щодо мови викладання професійних державних шкіл (арт. 8), а якщо це були загальні школи, то до них застосовували постанови про державні загальні школи (арт. 3) [12, с. 1213].

Прийнятий 31 липня 1924 р. Сеймом Закон «Щодо деяких постанов про організацію шкільництва», який у подальшому здобув сумнозвісну назву «lex Grabski» за ім'ям міністра освіти С. Грабського, фактично започаткував процес закриття українських шкіл та створення утравкістичних шкіл, тобто двомовних, які з часом перетворювалися з польсько-українських на польські.

До прикладу, розглянемо навчальну програму першого класу гімназії у 1925 р., за якою польською мовою викладалися наступні дисципліни: польська мова (4 год.), історія (2 год.), географія (2+1 год.), математика (4 год.), фізика (2 год.); українською мовою: українська мова (4 год.), латина (5 год.), рисунок (2 год.), гімнастика (2 год.); двома мовами: релігія (по 2 год. – різні обряди), письмо (1 год.) [7, с. 99]. Викладання польською мовою основних дисциплін надавало вагому перевагу перед українською мовою, що фактично надавало утравкістичним школам польського характеру.

Станом на 1929 р. у Львівському, Тернопільському та Станіславівському воєводствах з числа народних шкіл налічувалося: в 1911/12 навчальному році: у Львівському воєводстві: українських – 936, польських – 1 052, інших – 10 шкіл; у Тернопільському воєводстві: українських – 704, польських – 376, інших – 2 школи; у Станіславівському воєводстві: українських – 732, польських – 162, інших – 8 шкіл. Разом: українських – 2 420, польських – 1 590, інших – 20 шкіл. У 1921/22 навчальному році: у Львівському воєводстві: українських – 978, польських – 1 363, інших – 39 шкіл; у Тернопільському воєводстві: українських – 643, польських – 608, інших – 12 шкіл; у Станіславівському воєводстві: українських – 816, польських – 311, інших – 38 шкіл. Разом: українських – 2 437, польських – 2 282, інших – 89 шкіл. В 1927/28 навчальному році: у Львівському воєводстві: українських – 305, польських – 1 361, інших – 41 школа; у Тернопільському воєводстві: українських – 174, польських – 677 шкіл; у Станіславівському воєводстві: українських – 263, польських – 284, інших – 36 шкіл. Разом: українських – 745, польських 2 325, інших – 77 шкіл. Утравкістичних шкіл: у Львівському воєводстві – 645, у Тернопільському – 455, у Станіславівському воєводстві – 526 шкіл. Разом – 1 635. В 1934/35 шкільних роках в цілій державі налічувалося 457 українських шкіл, 23 299 – польських і 2 754 – утравкістичних шкіл [1, с. 89].

Створена в період існування Західноукраїнської Народної Республіки система українських освітніх закладів піддавалася централізації і полонізації. Централізація здійснювалася шляхом ліквідації впливу громадських організацій на шкільну адміністрацію, запровадження обов'язкового вивчення польської мови та викладання польською мовою, при одночасному зменшенні навчальних дисциплін, які викладалися українською, заміни українських вчителів поляками, які

не володіли українською. В такий спосіб польська адміністрація намагалася усунути українську мову не лише з окремих українських шкіл, а й з цілих повітів [9, с. 58].

Вражаючі цифри негативних наслідків шкільного закону від 31 липня 1924 р. щодо українського шкільництва подає І. Гловацький, – якщо станом на 1925 р. у Галичині було 2 176 українських шкіл, то вже в 1930 р. україномовних шкіл залишилося 123 [3, с. 27]. Лише за неповних три роки (з 1923 по 1926 рр.) у Західній Україні було закрито 1 337 українських шкіл, а на їх місці відрито 358 польських і 1 019 утравквістичних. Усього в українських школах у 1927–1928 рр. навчалася 59,3 тис. дітей. Якщо у Західній Україні у 1921 р. було 3 662 українські школи, то в 1935 р. їх залишилося лише 184. У Станіславському воєводстві у 86,9% шкіл навчання велося польською мовою, незважаючи на те, що польське населення там складало лише 15%. У 1937–1938 рр. у всій Польщі лише 461 загальна школа та 24 гімназії й ліцеї були україномовними; діяло також 3 064 утравквістичних загальних та 2 середні школи [3, с. 29]. Як зазначає О. Субтельний, на рівні середньої освіти становище українців було також безрадісним: у 1931 р. одна польська гімназія припадала на 16 тис. поляків, але одна українська – аж на 230 тис. українців [8, с. 379]. Незважаючи на протести українців, «закон Грабського» діяв до 1939 р. Це призвело до того, що у 1937/38 н. р. у всій Польщі була тільки 461 (у т. ч. 41 приватна) початкова школа та 24 гімназії і ліцеї (у т. ч. 19 приватних) з українською мовою навчання. Утравквістичними (двомовними) були 3 064 початкові та 2 середні школи [9, с. 59–60].

У вересні 1933 р. Організацією українських націоналістів (ОУН) було здійснено шкільну акцію, спрямовану проти колонізації українського шкільництва та повернення в освіту української мови. Українські школярі активно підтримували заклики ОУН і влаштовували демонстративні бойкоту проти польської мови, викидали з класів польські герби та прапори, замінюючи їх на українську символіку. Серед населення поширювалися листівки ОУН: «Український народі!», «Молоді друзі, українські школярі!», «Українські батьки і матері!» із закликами боротьби за українську мову, українську державу, за душу української дитини.

З метою припинення таких дій польською владою приймалися відповідні рішення, зокрема у листі уряду Станіславського воєводи Nr. В.В. Тај. 23/255/33 від 2 жовтня 1933 р. до всіх повітових старост Станіславського воєводства зазначалося, що в разі виникнення такого роду акцій, необхідно повідомити про те, хто з місцевого населення має відношення до таких дій, як до них відноситься вчителі української національності, врешті повідомити, хто з громади є натхненником таких випадків. Усі зазначені обставини необхідно було подавати в урядових звітах із зазначенням, які категорії шкіл, де здійснено акт диверсії (українська, утравквістична, польська), а також чи не є ініціатором учитель (учителька) української національності. Залежно від рівня донесених обставин (людські настрої, поведінка школярів, позиція вчителів української національності) старости могли виступити з внесками про закриття даної школи, розпущення класу, звільнення вчителя тощо. Про кожен подальший випадок (знищення герба, демонстрації школярів) необхідно було негайно повідомляти урядові телефоном [5, арк. 7].

Так, у листі коменданта воєводського слідчого уряду Станіслава до пана начальника Воєводського відділу Безпеки Публічної в Станіславі повідомлялося про те, що вночі 14 вересня 1933 р. у Верині невідомі вломилися до початкової школи, де понижили державний герб, подерли портрети президента Речі Посполитої, Маршалка Пілсудського, Станіслава Золкієвського і польських королів. Злочинці також розкидали у краї листівки, підписані Організацією українських націоналістів: «Молоді друзі, українські школярі!», «Українські батьки і матері», «Український народі!». З огляду на це, навчання в такому класі не повинно було відбуватися, натомість, Федір Паньків, керівник школи не закривав клас, а завів 30 учнів і розпочав навчання, даючи можливість дітям побачити зневагу до портретів та державного герба. В ході розслідування з'ясовано, що на той час навчання в школі у Верині здійснювалося українською мовою, а в році 1933/34, згідно із розпорядженням Кураторії шкільного округу від 05.07.1933 Nr. 1:15985/33, школу змінено на утравквістичну. Установлено також, що Федір Паньків перебуває в тісних стосунках з Андрієм Даньчевським, заявленим як член ОУН. У час ревізії помешкань у Верині на пеналах та зошитах деяких школярів знайдено зображення «тризубів», що є одним із доказів нелояльності по відношенню до польської держави. Разом зі звітом подається прохання вивчення шкільною владою діяльності керівника школи у Верині Федора Паньківа [5, арк. 14].

У листі уряду Станіславського воєводства, Nr. В.В. Тај. 23/255/33 від 9 жовтня 1933 р. до Міністерства Внутрішніх справ (Департамент політичний) у Варшаві доповідається: «В зв'язку із шкільною акцією ОУН на терені повіту Жидачівського здійснено 28 вересня ревізію в читальні «Просвіти» в Жураві, повіт Жидачів, де в шафі бібліотеки знайдено 7 штук відозв ОУН

стосовно цієї акції. Читальною опечатано». «В зв'язку з розповсюдженням відозв ОУН на терені громад Журави і Ловчих, повіт Жидачів, арештовано винних і підбурювачів, а саме: Вітрука Івана, 1913 р. н., сина Василя і Марії, гімназиста; Поповича Йозефа 1909 р. н., сина Антонія і Юлії, селянина; та Яскова Петра, 1911 р. н., сина Івана і Теклі, селянина – всі з Журави; Лулука Романа, 1912 р. н., сина Ілька і Явдохи з Ловчих. Перелічених 29 вересня віддано до Суду окружного в Стрию разом із доказами про те, що у Вітрука під час ревізії знайдено 13 відозв, у Яскова – пачку відозв і у Лулука – одну відозву, яку він читав іншим. Слідчий суддя постановив для всіх арешт». «28 вересня ц. р. був заарештований в Заболотівцях, повіт Жидачів, Захраків Михайло, 1915 р.н., син Савки і Анни, звинувачений у зневаженні державних емблем на початковій школі в Заблотівцях, повіт Жидачів». «Дня 5 жовтня прибув до початкової школи в Синоцьк Високий, повіт Стрий, шкільний інспектор Хірч з начальником відділу шкільництва Кураторії Львівського шкільного округу Дворським. Метою перевірки були інциденти, які мали місце на терені цієї школи. На доречне запитання, школярі відповіли, що не будуть учити по-польськи ті предмети, які можуть викладатися українською. А на інші запитання, які задавав їм начальник Дворський в польській мові, діти відповідали, що по-польськи не розуміють. Коли начальник Дворський разом з інспектором Хірчем виходили з 6-го класу, деякі учні викрикнули кілька разів «ганьба». Начальник Дворський виключив зі школи Степана Масня, сина вїйта, й учениць Фервонію Вароводу та Анну Федірко» [5, арк. 18].

Ще одним прикладом порушення мовних прав українців була справа шкільних плєбісцитів, які запроваджувалися в Другій Речі Посполитій законом від 31 липня 1924 р. та проводилися на підставі розпорядження Міністерства віросповідань і освіти від 7 січня 1925 р. Згідно з арт. 4 Закону від 31 липня 1924 р. для відкриття середніх шкіл з української мовою навчання вимагалися декларації від батьків 150 учнів [12, s. 1213]. Про факти перешкоджань адміністративними органами влади та органами самоврядування реалізувати батьками українських дітей право на їх навчання в українській мові неодноразово заявляли українські послі Польського Сейму.

В інтерпеляції українського посла Польського Сейму доктора С. Барана Міністру Внутрішніх справ і Міністру віросповідань і освіти від 16 грудня 1937 р. наводяться факти щодо таких незаконних дій, зокрема: «Вїйт Муха в містечку Більшівці, повіт Рогатин воєводство Станіславівське, відмовив легалізації підписів, так як зацікавлені не заплатили по 1 золотому за підпис, і виніс це питання на ухвалу міської ради»; «Вїйт Максиміліан Лілінг з громади Колежани і вїйт Стефан Трачевський з громади Біла, повіт Чортків, запросили оплати по 1 золотому за один підпис. В інших повітах старости називали акцію шкільного плєбісциту антидержавною акцією і робили подібні перешкоди, які зазначені вище, щоб не допустити до повідомлення декларацій»; «Староста Снятинський відсилав родичів в справі легалізації підписів до нотаріуса або до суду, що суперечить розпорядженню Міністра Внутрішніх справ від 19 лютого 1925 р. L. 1254. У свою чергу, вїйти громад: Задубрівці, Микулинці, Волчковці, повіт Снятинський відмовляли легалізувати декларації». «Вїйт Матеуш Нельсон із Свідової, повіт Чортків, воєводство Тернопільське, домовився з людьми з Мучавки, щоб вони брислали по нього бричку, а він приїде до них і на місці легалізує підписи на деклараціях. Коли бричка приїхала, вїйт наказав служниці сказати, що його немає дома. Коли двоє господарів з Мучавки, а саме: Ян Сувельницький та Антон Возний поїхали до нього з'ясувати день легалізації підписів, то отримали відповідь, що ніхто з них не має жодних доказів і він не може їм легалізувати підписи. Особисте свідчення двох свідків чи навіть солтиса були не достатніми». Посол С. Баран звернувся до Міністра Внутрішніх справ із запитаннями: 1. Або Міністр Внутрішніх справ велить видати розпорядження до старост і вїитів, щоб вони не робили жодних перешкод у легалізації підписів на деклараціях за зміну викладання в місцевій початковій школі. 2. Або Міністр Внутрішніх справ за згодою з Міністром віросповідань і освіти накажуть видати розпорядження, що на терені воєводств: Тернопільського, Станіславівського, Львівського і Краківського, де закон про самоврядування надає солтису більше повноважень, ніж у частині колишньої російської території, в тому числі здійснювати легалізацію підписів. 3. Або Міністр Внутрішніх справ за згодою з Міністром віросповідань і освіти накажуть видати інструкцію, що виконавче розпорядження від 7 січня 1926 р., а не декрет Президента від 29 листопада 1930 р., не уповноважує адміністративні влади до формального контролю за деклараціями, бо такі повноваження закріплені виключно за шкільною владою. Зазначений декрет Президента вказує тільки про зміну мови викладання щосім років, а не про право внесення декларацій. 4. Або Міністр Внутрішніх справ велить проінструктувати підвладні йому адміністративні органи, що легалізація шкільних декларацій має бути безоплатна і в законний термін виконана. 5. Або Міністр Віросповідань і освіти велить продовжити термін повідомлень про впровадження україн-

ської мови викладання до кінця лютого 1938 р. в тих колах, де з вини адміністративних чинників населення того терміну дотримати не змогло [6, арк. 5-6].

Результати перевірок зазначених обставин подано у листі воєводського уряду до начальника відділу національностей Міністерства Внутрішніх справ у Варшаві, S.P.P. 7/1/38, щодо інтерпеляції посла С. Барана на виконання розпорядження від 31 грудня 1937 р., № PN. 13/10/1, у яких донесено: в ході інтенсивної агітації та виданні керівництвом Рідної коли окольників та Інструкцій, українська акція плебісциту набрала на терені воєводства Станіславівського в 1937 р. масового характеру. Ця акція не обмежилася тільки тими місцевостями, в яких існують школи відповідно до постанов розпорядження Президента Речі Посполитої від 29 листопада 1930 р., але й захопила ті території, на які не поширюються ці постанови. Коли в кількох місцевостях були організовані спеціальні плебісцитні комітети, в яких делегати погоджували з вїятами підтвердження власноручних підписів на великій кількості декларацій, уряд воєводський з метою урегулювання тієї справи опирався на надіслані шкільною владою списки шкіл, які відповідають постановам розпорядження Президента Речі Посполитої – прислані старостам відповідні пояснення від 14 грудня 1937 р., № SP. P Taj. 20/55/37, та приєднані у відповіді до цього звіту. Стосовно згаданих вияснень воєводського уряду: староста повіту Снятинського надавав відповідні доручення, запроваджені у нього, щодо справи шкільного плебісциту. Натомість, як з'ясовано, староста не відсилав родичів у справі легалізації підписів ані до нотаріуса, ані до суду і тому інтерпеляція посла С. Барана не є правдою. Вїйти громад Задубрівців, Микулинців, Волчковців, повіту Снятинського вчинили відповідно до вказівок раніше згаданого уряду воєводського і відмовили посвідчувати власноручні підписи на деклараціях, даючи декларантам у тих справах відповідні доручення. Траплялися випадки, коли деякі бурмістри та вїйти, опираючись на ухвали міських та громадських рад, затверджених Відділом повітовим, забажали певних оплат (1-2 злотих), у зв'язку легалізацією підписів на деклараціях. Випадак такий мав місце в Більшівцях, повіт Рогатинський. Коли воєводський уряд отримав такі відомості, негайно було видано відповідне розпорядження, яким здійснення таких оплат зупинено [6, арк. 7].

В інтерпеляції посла Володимира Кузьмовича до Міністра Віросповідань і освіти та Міністра Внутрішніх справ, того ж року, повідомлялося про порушення прав українців у межах кураторії Львівського шкільного округу. Як зазначає посол, метою плебісциту 1937 р. мало бути врегулювання стану державного початкового шкільництва відносно мови навчання, щоб він відповідав національностям певної території, аніж воно було зазвичай. Як зазначає посол, на території Львівського шкільного округу налічувалося 2 350 шкіл із польською мовою викладання, 420 – з українською мовою та біля 280 – шкіл з двомовним викладанням, переважно польською. Фактично тільки 140 шкіл мали україномовний характер і 2 200 – утраквістичний (польсько-українські). Є очевидним, що той стан об'єктивно не відповідає відносно національностей на цій території та істотним потребам суспільства, зокрема українського. Кураторія Львівського шкільного округу, опираючись на арт. 3 Закону від 31 липня 1924 р. та § 13 розпорядження Міністерства Віросповідань і освіти від 1 січня 1925 р., вказала, що двомовне викладання може бути замінене на українське у випадку, коли буде 20 дітей, для яких важлива українська мова навчання. Посол Кузьмович наводить приклади порушень щодо реалізації цього права, зокрема: «По проведенню шкільного плебісциту в 1925 р. у 45 громадах повіту Радеківського і по внесенню 2 302 декларацій на 3 207 українських дітей надійшли з Кураторії постанови, які потім майже всі були оскаржені в Міністерстві Віросповідань і освіти. Відомо ще про звернення з 21 громади. До 6 квітня 1936 р. до дня розгляду тієї справи відповідей з Міністерства Віросповідань і освіти не було»; «Найвищий адміністративний суд відмовився розглядати скаргу громадянина Василя Коваля з Чернилова, Яворівський повіт, Львівського воєводства, а рішення в справі школи в Чернилові від 29 грудня 1932 р. L. Re j. 3855/29, скасував, мотивуючи тим, що дітей шкільного віку, для яких важливе навчання українською мовою, було більше ніж 20, за яких не внесено будь-яких декларацій, тому немає жодних законних підстав до залишення в тій школі двомовного викладання. Згідно з рішенням Найвищого адміністративного суду, родичі тих дітей повинні обрати навчання державною мовою» [6, арк. 14].

Де-факто, в період існування Другої Речі Посполитої політика колонізації набуває нових більш жорстких форм. Розпочинаються масові репресії проти українського народу. Як зазначає І. Гловацький, фактично будь-які дії, які свідчили про незгоду з політичним курсом польської влади, ставали політичними злочинами. Причиною підозр щодо українця могли бути: його рівень культури, освіти, інтелігентності [2, с. 31] Навіть цілком природне прагнення українців навчати своїх дітей рідної мови поляки теж вважали політичним злочином [2, с. 32].

Висновки. Отже, реалізація мовних прав українців, гарантованих Березневою Конституцією 1921 р. та мовним законом від 31 липня 1924 р. через колонізаційну політику, яка здійснювалася польською владою щодо українського населення не забезпечувалася. Незважаючи на положення законодавчих актів, які гарантували використання української мови в сфері освіти в дійсності були нормами декларативного характеру.

Список використаних джерел:

1. Великанович Д. За зміну «lex Grabski». Рідна школа. 1937. Ч. 7. С. 87-92.
2. Гловацький І. Ю. Українські адвокати Східної Галичини як захисники у кримінальних справах по обвинуваченню у вчиненні політичних злочинів у міжвоєнний період (1918-1939 рр.): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2006. 237 арк.
3. Гловацький І. Ю. Українські адвокати у політичних судових процесах у Східній Галичині (1921-1939 рр.). Л.: Тріада плюс, 2003. 346 с. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_all/cgiirbis_64.exe
4. Державний архів Івано-Франківської області. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 271. 67 арк.
5. Державний архів Івано-Франківської області. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 994. 448 арк.
6. Державний архів Івано-Франківської області. Ф. 2 Оп. 1. Спр. 1845. 87 арк.
7. Скакун Р. «Пацифікація»: польські репресії 1930 року в Галичині. Л.: Видавництво Українського католицького університету, 2012. 172 с.
8. Субтельний О. Україна. Історія / Пер. з англ. Ю. І. Шевчук; вст. ст. С. В. Кульчицький. К.: Либідь, 1991. 512 с.
9. Юхимюк О. Правовий статус органів місцевого самоврядування на території Західної України у складі Польщі (1918-1939 рр.): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2003. 170 с.
10. Traktat między głównymi mocarstwami sprzymierzonymi i stowarzyszonymi a Polska podpisany w Wersalu 28 czerwca 1919 r. Dziennik ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa. № 110. 1919. 1089 s.
11. Ustawa z dnia 17 marca 1921 roku Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Dziennik ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa. № 44. Т. 1. 1921. 950 s.
12. Ustawa z dnia 31 lipca 1924 r., zawierająca niektóre postanowienia o organizacji szkolnictwa. Dziennik ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. Warszawa: Tłoczono w Drukarni Państwowej z polecenia Ministra Sprawiedliwości. №79. Rok 1924. 1602 s.

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.3-2.2>

РОСОВСЬКА І.Ю.

**ОСНОВНІ ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ ПРАВА І РЕЛІГІЇ
У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ**

**MAIN FORMS OF INTERACTION OF LAW AND RELIGION
IN THE CONTEXT OF SOCIAL AND LEGAL REGULATION**

Актуальність статті полягає в тому, що у сучасному суспільстві право вважається регулятором суспільного життя, адже кожний на території держави має узгоджувати свою поведінку з правилами, за якими вона визнає значення обов'язкових. Професійні юристи, працюючи в межах такого ефективного типу регулювання, не завжди можуть коректно співвідносити його з іншими типами, здатними ефективно впливати на людську поведінку, діючи одночасно з правом, але по-своєму і не завше узгоджено з ним. Одним із них і є релігія. Тому пошук збалансованих форм взаємодії права і релігії в процесі соціально-правового регулювання є одним із ключових викликів, що постали перед сучасною правовою системою. Мета

© РОСОВСЬКА І.Ю. – здобувач кафедри права (Університет Короля Данила)